

Philip E. MOSELY: *The Distribution of the Zadruga within South-eastern Europe*. Sep. otisak iz »The Joshua Starr Memorial Volume« New York 1953.

Ako i nije ovaj rad prof. Moselya opsežan a svrha mu je, po riječima sama autora, da bude »prvi pokušaj da se utvrdi regionalni razmještaj zadruga i da nagovijesti neka objašnjenja društvenih pojava s tim u vezi«, ipak je to svoje vrste sinteza i njegovih dosadašnjih proučavanja balkanskih zadruga i onoga, što je trajne vrijednosti u drugih proučavača zadruga, njegovih prethodnika. Spoznaju, koja je tinjala ili se tek radala u poznavaća zadruga jugoistočne Evrope, ovdje je smjelo iznio i jasno formulirao. To je vrstanje (ili klasifikacija) zadruga ovoga dijela Evrope prema tome, kojim je putem išao njihov razvoj (ili zastoj), njihova sudbina uopće, u tri kategorije, a svaka od njih vezana za izvjesni geografski pojas (svaki s više manjih područja): Jedno je pojas najbolje očuvanih zadružnih tradicija, a obuhvata Crnu Goru (prije 1912.) i sjevernu Albaniju, zemlje, »koje su po svoj prilici do posljednjih decenija predstavljale najstariji socijalni sistem, koji je još opstojao u Evropi.« — Drugo je pojas južno, istočno i sjeverno prvome — po planinskom području Bosne, Hercegovine, zapadne Hrvatske, sjeverne i srednje Makedonije i srednje Albanije (istočno od Berata i Tiranane, i nekih izoliranih krajeva u zap. Bugarskoj, sjev. Grčkoj i jz Albaniji), gdje su naturalno gospodarstvo, stočarstvo i pored toga nesigurnost za život i imanje dali potporu za održavanje zadruga do u 20. stoljeće. — Treći se pojas pruža ovom drugom na sjever, istok i jug, dosta nepravilno »po nizinama« Hrvatske, Slavonije, Srbije (prije 1912.), zapadne i srednje Bugarske, južne Makedonije i južne Albanije — i tu se držala, dok su opstojali kmetski odnosi ili graničarsko uređenje, ali se brzo, za jednu generaciju, napušta. Autor ne propušta zabilježiti neke znatnije uže regionalne razlike unutar tih pojasa, napose u trećem, koji u velikom luku obuhvata i vrlo različna područja.

Tako je konstatirane suvrstice zadruga jugoistočne Evrope autor svrstao u neki sustav i dao im pregnantna objašnjenja. Upro je prstom u uzroke njihova nestajanja, i to po njegovu sudu glavne, od zone do

zone različne. No mogla bi se konstatirati ipak i neka općenija dispozicija i umovanja seljaka o zadružnom životu, zajednička manje više svuda ovdje — tako kao što je (u neku ruku revolucijska) želja i volja za individualnim obiteljskim životom i gospodarenjem, dosta naglo širena, i s tim u vezi shvaćanje zadruga kao nečega zastarjelog. Taj uzrok autor pripisuje kao glavni samo drugoj zoni.

No to je samo nešto od znatnijega iz ovoga priloga, koji je toliko pun sadržine, koncentrirane u mnogo slutnja, teza i hipoteza, sažetih činjenica, konstatacija i objašnjenja, da to sve nije ovdje moguće iscrpiti. Spoznaje, do kojih se prof. Mosely dovinuo dugim i svestranim studijem zadruga cijele jugoistočne Evrope, kao da su sažete u par rečenica na kraju ovoga rada, i vrijedno ih je navesti: »Kao jedan od aspekata zadruga udara u oči njihov visoki stupanj adaptacije pokrajinskim razlikama gospodarskih i društvenih prilika i potreba. U tom smislu nju treba držati za socijalni instrument, koji je bio jednako visoko postojan i jednako visoko elastičan pod uvjetima lokalnoga, samome sebi dovoljnoga i usko ograničenoga gospodarstva, kao i stabilne, pretpismene a izolirane kulture. Došao sam do toga, da kod realističkoga proučavanja zadruga ne treba davati nikakve važnosti etničkim ili nacionalnim faktorima u njihovu suvremenom značenju, a relativno manju važnost vjerskim razlikama, nego da treba obratiti glavnu pažnju regionalnim gospodarskim i društvenim faktorima pri pokušaju da se objasne razlike društvene i psihološke strukture i puteva razvoja zadruga.«

Nema sumnje, da je prof. Mosely danas jedan od prvih poznavaća i proučavaća balkanskih zadruga u stranom svijetu, pače jedan od prvih među samim stručnjacima iz ovoga dijela Evrope, jer nema danas bez sumnje nijednoga, koji bi ih tako svestrano poznavao iz autopsije kao on (obašao ih je i proučavao neko 45 u različnih naroda i vjera na različnim mjestima u Albaniji, Makedoniji, Bugarskoj, Srbiji, Crnoj Gori, Bosni, Hercegovini, Slavoniji i Hrvatskoj). I zato će mu svatko biti zahvalan za ovaj nevelik, no vrlo koristan rad. Par omašaka (na pr. Karlovci mj. Karlovac; brakovi unutar jedne konkretne zadruga same mnogo su prije sklapani nego je počelo njeno raspadanje; nejasna aluzija o kmetkim odnosima u drugom pojasu) ne će mu nimalo smanjiti vrijednost. A osim svega on tu ponovo podcrtava činjenice, da je seljačka obiteljska zadruga »bila redovno predmet romantičkoga umovanja i rodoljubnih teoretiziranja više nego preciznoga proučavanja. Oskudica potankih opisa njene strukture i funkcioniranja išla je uporedo s nedostatkom točnih podataka s obzirom na njenu ulogu i faktore, koji su uzrokovali njeno održavanje ili nestajanje.«

M. G a v a z z i